

АҒЫЛШЫН КЕЛІСІМШАРТ ҚҰҚЫҒЫ

Келісімшартты бұзу бойынша соттық
қорғау шаралары

Борыш талабы

Тіркелген немесе белгіленген соманы төлемеу кредиторға борыш бойынша талап қоюға құқық береді, бұл құқық – жалпы құқық бойынша құқықтық қорғау құралы болып табылады.

Оған мысал ретінде келесілерді келтіруге болады: тауарларды сатып алу-сату мәмілесіндегі немесе жылжымайтын мүлікті сатып алу-сату шартындағы баға; сақтандыру шартындағы сыйлықақы; жалдау шартындағы жалдау; чартердегі жалдау (кемені жалға алу) немесе басқа да тауарларды немесе жабдықтарды жалдау шарттары; жалақы, комиссия және т.б.; көрсетілген қызметтер үшін ұсынылған сомалар; және қызметтер үшін алымдар немесе тарифтер. Ерекше жағдайларда борышты төлеу сотқа дәлелсіздікпен санкцияланған нақты орындау туралы бұйрықпен жүзеге асырылады. Егер Берешек бірқатар мерзімді төлемдерден тұратын болса нақты орындау (specific performance) жүзеге асырылуы мүмкін.

«Айыппұл доктринасы» (penalty doctrine) борышкерден борыш пен пайыздардың негізгі сомасынан асатын соманы төлеуді талап ететін келісімді заңды күшінен айырады.

Жою әрекетінен бас тартқаннан кейінгі борыштық талап

Екінші тараптың бас тарту әрекетімен келіспеуге шешім қабылдайтын және толық орындауды жалғастыратын тарап (екінші тараптың ынтымақтастығын талап етпей), егер екінші тараптың күшін жою әрекетін елемеге дәлелді себептер болмаса, оның толық орындалуына қатысты борышты өндіріп алуға құқылы болады.

Егер екінші тараптың ынтымақтастығы талап етілсе, орындауды жүзеге асыру мүмкін емес. Бұл тақырыпты 2012 жылы қаралған Cooke J's Isabella Shipowner SA компаниясының Shagang Shipping Co Ltd компаниясына қарсы («Аквафайт» ісі) ісінде жеке талқыланған. Кук істі қарау барысында (Cooke J's) кеме иесінің тайм – чартер бойынша беруі кемені жалдаушының ынтымақтастығын көздемейді деп қаулы етті. Егер кеме кемені жалдаушыға пайдалануға берілсе, бірақ соңғысы кеме капитанына бұйрық бермеуді шешсе, меншік иесі жалдауды талап етуге құқылы: «Мәміленің өз бөлігін аяқтау үшін меншік иелері жалға алу үшін қандай да бір нәрсе жасауды қажет етпейді». Жалға алу ақысы алдын ала төленеді, сондықтан кеме иесі «жалдаушыға қол жетімді кемені жалдаушы үшін қандай да бір қажеттіліксіз жалға алу туралы талапты қолдау үшін бірдеңе істеу керектігі міндетті емес. Ол тек қана жалға береді». Егер жалға алу опат болу нысанын қабылдаса, тағы бір мәселе: «Опат болу кірепұлының мәні кемені иелену кемені жалдаушыға опат болу үшін берілетіндіктен, иелік иесі қайтарған соңғысының опат болу жарғысына сәйкес жалға алу құқығына ие бола алмайды». 2003 жылы қаралған Дыбыс министрлігінің (Ирландия) World Online Ltd компаниясына қарсы ісінде Николас Штраус (Жоғары сот төрешісінің орынбасары) қаптау компаниясы жауапкердің компакт-дискісінің жариялылығын беруді талап ететін екі жылдық келісімшарт бойынша соңғы тарапқа қатысты prima facie нақты наразылығы бар деп қаулы етті, себебі жауапкер талапкердің жұмысының орындалуына іс жүзінде кедергі бола алмайды деп шешті.

Зиянды өтеу негіздері

i) Келісімшартты бұзғаны үшін залалды өтеудің негізгі мақсаты, егер келісімшарт тиісті түрде орындалса, кінәсіз тарапты ол болған жағдайға, атап айтқанда келісімшарт бойынша алуды күткен пайданы өтеу жолымен қою болып табылады. Бұл «күту» немесе «мәмілені жоғалту» шарасы деп аталады.

ii) (i) бөлімде айтылған жағдай болмаған кезде, мысалы, жіберілген пайданы дәлелдеу тым қиын болған кезде, «резервтік» шығындар түрі бойынша қолданылатын «сенімді жоғалту» шарасы қолданылады. Ол келісімшарт бұзылғанға дейінгі кінәсіз тараптың жағдайын қалпына келтіру, ол әдетте ақшалай түрде жүзеге асырылады, бұл кінәсіз тарапқа өзінің жұмсаған шығыстарын өтеуге мүмкіндік береді.

iii) Келісімшарттық шығындардың мақсаты кінәлі тарапты жазалау емес, кінәсіз тарапқа өтемақы төлеу.

iv) Келісімшартты бұзғаны үшін шығындарды өтеу кезінде келесі шектеулер елеулі залалдар (номиналды болып табылмайтын шығындар) үшін кез келген наразылықтарға қолданылады:

- a) жоғалтудың (залалдың) анықтығы: залал жеткілікті дәрежеде дәлелденуі тиіс;
- b) себеп-салдарлық байланыс: залал бұзылумен себепті байланыста болуы тиіс;

с) қашықтық: жоғалту тым қашық болмауы керек;

d) жұмсарту: кінәсіз тарап шығынды жұмсартпауы (жасырмауы) тиіс.

(i) тұжырымға қатысты. Пайыздарды күту немесе жіберілген пайда бойынша келісімшарттық залал. Бұл тұжырымға 1848 жылы қаралған Robinson-ның Harmanға қарсы ісінде Parke B шолу жасаған.

(ii) тұжырым. Келісімшартты орындау не орындауға дайындалу барысындағы кінәсіз тараптың шығындары. Бұл шығынның көмекші түрі. Оның мақсаты – талапкерге келісімшарт бұзылғанға дейін болған жағдайды қалпына келтіру, яғни кінәсіз тараптың шығындарын ақшалай түрде қайтару. Мысалы, 1972 жылы қаралған Anglia Television Ltd компаниясының Reed-ке қарсы ісінде, жалға алушы компания жіберілген пайданы көрсете алмады, сондықтан жобадан бас тартуға тура келген кезде босқа жұмсалған шығындар үшін ғана өтемақы алды.

Келісімшартты орындау не орындауға дайындалу барысындағы кінәсіз тараптың шығындарына байланысты наразылықтың екі шектеуі бар. Жауапкер (ауыртпалық осы тарапқа жататындықтан), егер шарт бұзылмаса да, талапкердің «өз шығындарын жабуға» мүмкіндігі жоқ екенін дәлелдеуі мүмкін. Басқа сөзбен айтқанда, шарт кінәсіз тарап үшін шығынды болғанын дәлелдеуі тиіс. Егер солай болса, онда жауапкер тек «номиналды шығынды» төлеуі тиіс. Бұл шектеу екі себеп бойынша ақталуы мүмкін: біріншіден, себеп-салдарлық байланысқа байланысты талапкер контрактпен кедейленді, тіпті егер келісімшарт талаптарының барлығы мінсіз орындалып, оған бұзушылық нәтижесінде ешқандай шығын келтірмесе де; екіншіден, шығынның жоқтығы дәлелденбесе, елеулі шығындарды тағайындау жазаланатын болады.

Екіншіден, келісімшартты орындау не орындауға дайындалу барысындағы кінәсіз тараптың шығындары жойылуы мүмкін, егер талапкер өз шығындарын өзі азайту үшін шаралар қабылдаған жағдайда. 2010 жылы қаралған Omak Maritime Ltd компаниясының Mamola Challenger Shipping Co Ltd компаниясына қарсы ('The Mamola Challenger') ісінде кеме иесі ұзақ уақыт бойы кемеңі жалға беру мақсатымен кемеңі жабдықтауға шамамен 90 000 АҚШ долларын жұмсады. Жалға алушы содан кейін бас тартты болса да, кеме иесі шығындарды тез өтеп алды, себебі нарықтық ставка келісімшарттық ставканың деңгейінен айтарлықтай асып түсті.

Келісімшартты бұзғаны үшін залалды өтеу әдетте жалпы құқық қағидаттары негізінде беріледі, алайда 1981 жылғы Жоғарғы инстанциядағы соттар туралы заңның (Senior Courts Act 1981) 50-бабына сәйкес соттар нақты орындалудың орнына немесе оған қосымша немесе соттық тыйым салуға қосымша ретінде залалды өтеу туралы қаулы шығаруға заңды құқығы бар. Айырмашылықтардың бірі – залалдарды өтеу осы Заңға сәйкес тіпті бұзушылық орын алғанға дейін де берілуі мүмкін.

(iii) тұжырымға қатысты. Келісімшартты бұзғаны үшін айыппұл немесе айыппұл шығындарының болмауы. Англиядағы прецедент құқығы шартты бұзғаны үшін айыппұл шығындарына қатысты өз позициясын нақты ұстап тұр, бірақ жалпы құқықтың басқа юрисдикцияларында ерекшеліктер бар.

(iv) тұжырымға қатысты. Залалды өтеуге қатысты шектеулер. Ұқыпсыздыққа ықпал ететін трибуналдың өтемдік залал өтініш берушінің ішінара кінәлілігін көрсету үшін пайыздық негізде азайтылуы тиіс екендігі туралы шешім жалпы қорғау болып табылмайды. Оның орнына бұл қорғау, егер бұл ұқыпсыздық деликтінің шеңберінде салынатын немесе пайда болатын ақылға қонымды сақтықты көрсетуге ұқсас міндеті бар тиісті фактілерге салынатын болса, ақылға қонымды сақтықты көрсету шарттық міндеттеменің бұзылуымен шектеледі.

Бұрынғы құқықтық мүліктік жағдайды қалпына келтіру немесе залады өтеу құны

Бұл бұрынғы құқықтық мүліктік жағдайды қалпына келтіру үшін жасалатын жұмыстарды қаржыландыруға және осылайша, бұзушылықты түзетуге арналған.

Бұл өтемақы шарасы тиісті заттың құнының азаюынан асып кетуі мүмкін болғандықтан, олар мағынасыз, мөлшерлес емес болып табылса немесе талап қолайсыз болса, залалды өтеу құны тағайындалмайды.

Мәні. Егер кінәсіз тарап тиісті орындауды өзі төлеген жағдайда, мұндай залалды өтеу кінәсіз тараптың сол тиісті орындауға жұмсаған қаржысын, яғни шығындарын өтеуді көздейді. Бірақ егер тиісті орындау жұмыстары жасалмаған жағдайда, залады өтеу ақысы осы тиісті орындаумен байланысты шығындарды қаржыландыру үшін жұмсалады.

Егер ол негізсіз, мағынасыз және үйлесімсіз болса, ешқандай шешім шығарылмайды. Мысалы, 1996 жылғы Ruxley Electronics and Construction Ltd компаниясының Forsyth-ке қарсы ісі бойынша бай үй иесі

компанияға келісілген ерекшеліктерге сәйкес жүзу бассейнін орнатуды тапсырды. Бірақ бассейнің бір соны 18 дюймнен аз болды, және дұрыс орнатуға £21,560 қаражат қажет болды. Меншік иесі затының нарықтық құны азайған жоқ. Лордтар палатасы өтеу шығындарын мұнда негізсіз (Лорд Джонсидің айтуынша) және «үйлесімсіз» (лорд Ллойд Бервикскийдің айтуынша) деп санады. Бірінші инстанцияның судьясы келесі тұжырымдарға келді: а) клиенттің бассейнді қайта құруға нақты ниеті болмады; б) «жалпақ» дайвинг әлі де қауіпсіз болды, тіпті клиенттің дене бітімінің ірі болған фактіні есепке ала отырып; с) бассейнің нарықтық құны азайған жоқ. Лордтар палатасы ыңғайлылықты жоғалтқаны үшін 2500 фунт стерлингті беру туралы шешімді қолдады (жалпы өкінішті қоса алғанда, материалдық емес шығындарға қатысты кінә қою). Лорд Джонси мен Ллойд бірінші инстанция судьясы клиент бассейнді қалпына келтірудің нақты ниеті жоқ екенін анықтаған, өйткені клиенттің жөндеу шығындарын өтеу құнын жұмсауға міндеттеме алуға (тактикалық) дайын екенін айтты. Тапсырыс беруші ұсынған міндеттеме залалдардың елеулі орнын толтыру мақсатында алуға айқын әрекет болды.

Қорланған сезім мен қайғы-қасірет

Әдетте, келісімшартты бұзған тарап, егер осы ерекшеліктердің бірі қолданылмаса, келісімшартты бұзу нәтижесінде кінәсіз тараптың қорлаған сезімдеріне, психологиялық бұзылуларға немесе кінәсіз тараптың көңіліне қатысты залалды өтеу үшін жауапты болмайды:

- а) бұзу осындай жағымсыз сезімдерді тудыратын физикалық жайсыздыққа (шуды қоса алғанда) әкеп соқтырады; немесе
- б) келісімшарт өзінің негізгі мақсаттарының бірі ретінде жағдайдың асқынуын немесе рахат алуды болдырмауды көздейді; немесе
- с) талап тұтынушының заңды түрде танылған өкінішіне-наразылығына (разочарование) негізделген болса (consumer surplus' claims).

Келісімшарттық шығындар қорлаған сезімдерді өтемейтіндігі туралы жалпы ереже. Бұл тұжырымды Лордтар палатасы 1909 жылы қаралған Addis-тің Gramophone Co Ltd компаниясына қарсы ісінде қолдады.

Ерекше жағдайлар. Олар бойынша жетекші іс 2001 жылы қаралған Farley-дің Skinner-ге қарсы ісі болып табылады, онда алғашқы екі ерекшелік танылады:

- а) осындай жағымсыз сезімдерді тудыратын «физикалық» ыңғайсыздық (шуды қоса алғанда);
- б) келісімшарт өзінің негізгі мақсаттарының бірі ретінде.
 - i) ауырлататын мән-жайларға жол бермеу (мысалы, мүлікті инспекциялауға уәкілетті инспекторлардың жауапкершілігі немесе зорлық-зомбылыққа немесе қауіп-қатерге келетін адамдарға қатысты сот тыйымын алу үшін жалданған адвокаттардың жауапкершілігі); немесе
 - ii) рахат беру (прецеденттік құқық атап айтқанда, мерекелік компанияларды немесе фотографтарды «бір реттік» ерекше жағдайларда қамтиды).

Ақырында, с) санатында айтылған тұтынушылардың наразылығы: мұндай кінәраттар тұтынушылар үшін сезілетін болса да, «нарықта» нақты көрсетілмейтін «шығындарға» қатысты.

Рұқсат алынбаған жағдайда төленетін ақшалай сыйақы

Егер бір тарап бұзушылықтың орнына кінәсіз тараптың келісімшарттық құқықтарын толығымен немесе ішінара «сатып алуға» рұқсат алған жағдайда, трибунал қандай да бір тарапқа қатысты талап етілуі мүмкін соманы көрсететін шешім шығаруы мүмкін.

Мұндай өтемақы басқа да сәйкестендірілетін қаржылық шығындар болмаған жағдайда берілуі мүмкін, бұл ретте басты критерий өтініш берушілерге болмағаны үшін немесе атаулы залал үшін өтемақыны анық әділетсіз қалдыруы болып табылады.

Мүмкіндікті жоғалтқан үшін шығындарды өтеу

Мүмкіндікті жоғалтқан үшін шығындарды өтеу тек егер сол тиісті мүмкіндік «нақты» немесе «елеулі» болған жағдайда қабылданады. Өзге жағдайларда ол қабылданбайды және өтелмейді, себебі мүмкіндік деген ұғым тым алыпсатарлық болып табылады және тиісті түрдегі дәлелдеуді қажет етеді.

Мысалы, 1995 жылы қаралған Allied Maples Group-тың Simmons & Simmons-ке қарсы ісі бойынша апелляциялық сот тиісті мүмкіндік «шынайы» немесе «елеулі» болуы тиіс екенін атап өтті

1995 жылы қаралған Allied Maples Group-тың Simmons & Simmons-ке қарсы ісінде жауапкер – қалалық

адвокаттардың фирмасы сатып алушының мүддесін білдіре отырып, алдын ала болжанатын келісімге сатып алушының пайдасына қорғаныш «кепілдігін» қарастыратын бапты немқұрайдылықпен жазбай кеткен. Бұл жағдайда жауап беруші-адвокаттардың осы кепілдікті қайта енгізуге берген ықтималдығы деңгейін калибрлеу мәселесі туындады. Өткізілген тест нәтижесі бойынша, егер жоғалған мүмкіндік «шынайы» немесе «маңызды» болған жағдайда ғана, шығын тек осындай жіберілген мүмкіндік үшін ғана өтелуі мүмкін. Осы фактілердің негізінде көпшілігі мүмкіндік жеткілікті күшті болды деп санады (Миллетт Л. Дж. (қолданылатын критерий бойынша болмаса да, осы бағалау мәселесі бойынша келіспеді).

Кінәсіз тараптың кедейлігі

Тиісті жоғалту екінші тараптың қаражат жетіспеуіне байланысты орын алады немесе ұшығуы салдарынан қиындайды деген негізбен кінәсіз тарап өтемақы алу мүмкіндігінен айырылуы мүмкін емес. Осы жағдай бойынша 1933 жылы Liesbosch ісін мысал ретінде қарастыруға болады.

Айыппұл ережесі (anti-penalty rule)

Тармақ айыппұл салуды көздейді, және демек, жарамсыз және орындалмайтын (сондай-ақ ішінара немесе шарттарда орындауға қабілетсіз) болып саналады егер:

(а) кінәлі тарап кінәсіз тарапты қорғау үшін кінәсіз тараптың заңды мүдделеріне мөлшерлес емес экстрарагантты және жосықсыз сомада өтемақы төлеуін (немесе осындай залал келтіруін) келесідей талап ететін болса:

(1) залалға қарсы (яғни шарт жасасу кезінде болжауға болатын ең көп залалдарға, өйткені олар тиісті мерзімді бұзу нәтижесінде туындауы мүмкін); немесе

(2) неғұрлым кең заңды мүдделерге (коммерциялық немесе өзге);

(b) бірақ айыппұл ережесі басқа жағдайларда емес, бұзушылық нәтижесінде келтірілген төлеуге немесе залалға жататын сомаларға ғана қолданылады және трибунал коммерциялық тараптар арасында келісілген ескертпелерді бұзбайтындай жағдайда қолданылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. N Andrews, Contract Law (2nd edn, Cambridge, 2015), 18-02
2. N Andrews, Contract Law (2nd edn, Cambridge, 2015), 18-03 ff; M Furmston and G Tolhurst, Privity of Contract (Oxford, 2015), chapter 4; AM Tettenborn, in N Andrews, MA Clarke, AM Tettenborn and G Virgo, Contractual Duties: Performance, Breach, Termination and Remedies (London, 2012), 7-092 ff; chapter 19
3. A Kramer, The Law of Contract Damages (Oxford, 2014), section 1.3; McGregor on Damages (19th edn, London, 2014), 4-02 ff; AM Tettenborn, in N Andrews, MA Clarke, AM Tettenborn and G Virgo, Contractual Duties: Performance, Breach, Termination and Remedies (London, 2012), 21.034 ff
4. (iii) тұжырым: No punitive damages for breach of contract. R Cunnington, 'Should Punitive Damages be Part of the Judicial Arsenal in Contract Cases?' (2006) 26 LS 369; A Kramer, The Law of Contract Damages (Oxford, 2014), section 23.3
5. (iv) тұжырым: Restrictions on damages. A Kramer, The Law of Contract Damages (Oxford, 2014), chapters 14 to 16; McGregor on Damages (19th edn, London, 2014), chapters 6 to 10; AM Tettenborn, in N Andrews, MA Clarke, AM Tettenborn and G Virgo, Contractual Duties: Performance, Breach, Termination and Remedies (London, 2012), chapters 23, 24
6. A Kramer, The Law of Contract Damages (Oxford, 2014), sections 4.3, 4.4; McGregor on Damages (19th edn, London, 2014), 25-044, 26-052; AM Tettenborn, in N Andrews, MA Clarke, AM Tettenborn and G Virgo, Contractual Duties: Performance, Breach, Termination and Remedies (London, 2012), 21.65 to 21.75
7. A Kramer, The Law of Contract Damages (Oxford, 2014), chapter 19; McGregor on Damages (19th edn, London, 2014), 5-015 ff; AM Tettenborn, in N Andrews, MA Clarke, AM Tettenborn and G Virgo, Contractual Duties: Performance, Breach, Termination and Remedies (London, 2012), chapter 22
8. A Kramer, The Law of Contract Damages (Oxford, 2014), chapters 10 and 22; McGregor on Damages (19th edn, London, 2014), 25-052 ff; AM Tettenborn, in N Andrews, MA Clarke, AM Tettenborn and G Virgo, Contractual Duties: Performance, Breach, Termination and Remedies (London, 2012), 26-016 ff

Кітап: Ағылшын келісімшарт құқығы

Дәріс: Келісімшартты бұзу бойынша соттық қорғау шаралары

Дәріс авторы: Байсакалова Мадина

9. A Kramer, *The Law of Contract Damages* (Oxford, 2014), section 13.5; *McGregor on Damages* (19th edn, London, 2014), chapter 10; AM Tettenborn, in N Andrews, MA Clarke, AM Tettenborn and G Virgo, *Contractual Duties: Performance, Breach, Termination and Remedies* (London, 2012), 24-028 ff
10. A Kramer, *The Law of Contract Damages* (Oxford, 2014), section 16.7